

SKOLPORTENS NUMRERADE ARTIKELSERIE
FÖR UNDERVISNING, LÄRANDE OCH LEDARSKAP

UTVECKLA SPRÅK OCH KOMMUNIKATION PÅ FRITIDSHEMMET

Pedagogers perspektiv av
språkutveckling på fritidshem

FÖRFATTARE:

*Carolina Bricer, Hanna Almcrantz
Josefine Norlin, Marcus Skön*

SKOLPORTEN

LEDA & LÄRA

4/2023

SAMMANFATTNING

DENNA STUDIE BELYSER det språkutvecklande arbetet och hur det kan te sig på fritidshemmet och i dess miljöer. Studiens syfte är att öka kunskap om språkutvecklande arbete på fritidshemmet. Genom observationer samt intervjuer har data samlats in för att kunna sammanställa dels den planerade verksamheten, samt hur den förekommer i praktiken. Materialet har därefter analyserats kopplat till frågeställningen: Hur kan undervisningen i av det centrala innehållet ”*Språk och kommunikation*” komma till uttryck i olika aktiviteter på fritidshemmen? Resultatet visar språkutvecklande arbete nedbrutet i fyra olika kategorier som på olika sätt kan gynna elevernas språkutveckling: Språkutvecklande samtal, leken som verktyg, pedagogernas roll samt undervisningens förmodade effekt.

Carolina Bricer är lärare i fritidshem på Ånestadskolan i Linköpings kommun.
Epost: carolina.eriksson-bricer@utb.linkoping.se

Hanna Almcrantz är förstelärare i fritidshem på Fridtunaskolan i Linköpings kommun.
Epost: hanna.almcrantz@utb.linkoping.se

Josefine Norlin är fritidspedagog på Fridtunaskolan i Linköpings kommun.
Epost: josefine.norlin@utb.linkoping.se

Marcus Skön är fritidspedagog på Fridtunaskolan i Linköpings kommun.
Epost: marcus.skon@utb.linkoping.se

Denna artikel har den 11 juni 2023 accepterats för publicering i Skolportens numrerade artikelserie för utvecklingsarbete i skolan. Artikeln har granskats av en forskare som ingår i Skolportens granskargrupp.

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa: Skolportens artikelserie. I övrigt gäller copyright för författaren och Skolporten AB gemensamt.

Denna artikel är publicerad i Skolportens artikelserie Leda & Lära:
www.skolporten.se/forskning/utveckling/

Aktuella Författaranvisningar & Skrivregler:
www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/skolportens-utvecklingsartiklar/

Vill du också skriva en utvecklingsartikel? Mejla till redaktionen@skolporten.se

INNEHÅLL

INLEDNING	7
SYFTE, FRÅGESTÄLLNINGAR, METOD OCH GENOMFÖRANDE	9
Syfte och frågeställningar	9
Metod och genomförande.....	9
RESULTAT	11
Språkutvecklande samtal	11
Leken som verktyg	12
Pedagogernas roll	12
Undervisningens förmodade effekt	13
Sammanfattning av resultatet	14
DISKUSSION	15
Positiva aspekter av fritidshemmets miljö	15
Utmanande aspekter av fritidshemmets miljö	15
Den goda balansen?	15
REFERENSLISTA	17

INLEDNING

“Det är fredag och förskoleklassleverna i Blå gruppen intar veckans sista mellanmål på T1-skolornas fritidshem strax utanför centrala Linköping. I dag är det dags att läsa upp gruppens eget författade slut på sagan om riddaren Björntass och draken. På en hög pall sitter läraren Carolina och läser både den Blå och Lila gruppens versioner som lockar till både fniss och gapskratt när det visar sig att draken bland annat gör på sig i byxan och kollapsar i en hög med potatis.”

Citatet ovan är hämtat från artikeln “Språket blev viktigast på fritidshemmet” (2021) där vi artikelförfattare, varit med och arbetat kring språkutveckling. Citatet är ett exempel på hur det skulle kunna se ut på ett planerat tillfälle med språkutvecklande arbete som mål.

Vi författare till denna utvecklingsartikel är fyra lärare i fritidshem på T1-skolorna. Skolan ligger i centrala Linköping och är en F-6 skola. På skolan finns fyra stycken åldershomogena fritidshemsavdelningar upp till åk 3.

T1-skolorna medverkade i Ifous FoU-program *Fritidshemmets pedagogiska uppdrag* mellan åren 2019–2022. Denna utvecklingsartikel har skrivits inom ramen för det FoU-programmet. Under FoU-programmets början fick deltagarna ta del av ett värderingsverktyg som utgår från områdena i det centrala innehållet för fritidshem som återfinns i läroplanen för grundskolan, förskolan och fritidshemmet (Skolverket, 2022). Värderingsverktyget är ett stöd som använts för att identifiera utvecklingsbehov på vårt eget fritidshem, vilket resulterat i att *‘språk och kommunikation’* identifierats som ett område vi behöver utveckla i vår undervisning på fritidshemmet. I likhet med vår kartläggning på fritidshemmet visade även skolans resultatuppföljning att undervisningen i skolan kopplat till elevers förmågor inom språk och kommunikation behöver utvecklas

I läroplanen för förskoleklass, skola och fritidshem beskrivs att “förskoleklassen, fritidshemmet och skolan ska samverka på ett förtroendefullt sätt med varandra för att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv. Inför övergångar ske de berörda skolformerna och fritidshemmet utbyta kunskaper, er-

farenheter och information om innehållet i utbildningen för att skapa sammanhang, kontinuitet och progression i elevernas utveckling och lärande.” (Skolverket, 2022, s. 14) T1-skolornas fritidshem möjliggörs gemensam planeringstid för respektive klasslärare tillsammans med personal från tillhörande fritidsavdelning som är schemalagd varje vecka. Vi har också skapat ett årshjul där det centrala innehållet delats upp i fokusområden över året för att illustrera hur vi erbjuder allt centralt innehåll under ett läsår. Syftet med årshjulet är att vi ska få ett visuellt hjälpmedel för att bli påmind om och aktivt arbeta mot ett specifikt fokusområde.

TYDLIGARE UPPDRAG OCH KOMPLEX PEDAGOGROLL

När läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet reviderades år 2016 blev fritidshemmets syfte och innehåll mer tydligt. Undervisningen i fritidshemmet har fått en mer framskjuten plats i och med revideringen, där begreppet undervisning tydliggörs. Fritidshemmet fick då också ett eget kapitel i läroplanen, kapitel 4, där det centrala innehållet delas in i kunskapsområden (Skolverket, 2016).

I och med de reviderade styrdokumenterna tydliggörs förväntan på att fritidshemmets verksamhet ska bidra till att eleverna uppnår kunskapskraven för den obligatoriska skolan. Fritidshemmets uppdrag har idag ändrats från en fostran- och omsorgstradition till en verksamhet där undervisning ska stå i fokus (Ackesjö & Haglund, 2021).

Det innebär även att pedagogens roll förändrats i takt med fritidshemmets uppdrag. “Elevernas kommunikation är inte alltid verbal och eleverna i en grupp har olika förutsättningar att på ett nyanserat sätt kunna formulera vad de känner, anser och behöver. Därför är det av vikt att personalen i fritidshemmet lyssnar in och tolkar det som eleverna vill uttrycka och hjälper dem sätta ord på sina känslor, åsikter och behov. Det är viktigt att vara uppmärksam på att aktiviteter i stora grupper kan försvåra den här möjligheten att lyssna in och stödja elevernas förmåga att uttrycka sig.” (Skolverket, 2014 s.37)

Även om undervisning står i fokus, lever element ur fostran och omsorg kvar. Det är ett exempel på den numer komplexa rollen för pedagoger i fritidshem. Rollen blir än mer komplex eftersom pedagogerna dessutom ska kunna vara lyhörd för elevernas individuella behov (Skolverket, 2022).

En av slutsatserna i den statliga utredning som genomfördes 2020 är att elevernas gruppstorlek är av betydelse för att främja en god lärmiljö, men att de förutsättningar som ges är otillräckliga (SOU 2020:34)

FRITIDSHEMMET SOM MILJÖ FÖR SPRÅKUTVECKLING

Pihlgren (2022) skriver att den grundläggande språkutvecklingen handlar om de grunder man behöver för att kunna använda språket och då främst språkförståelse och ordförståelse. Dessa två är de allra första och mest grundläggande beståndsdelarna i språkutveckling som barnen ofta får med sig i förskoleåldern. Pihlgren skriver om den så kallade “ordförståelsesprutan” som för de flesta barn inträffar i 3-årsåldern. Det är då barnen skaffar sig ett rikare ordförråd och en syntaktisk förmåga för att utveckla meningar. Under den tiden kan barnen lägga till upp till tio ord om dagen i sitt ordförråd (Pihlgren 2022).

Andersson, Damber, Hermansson & Jendis (2022) beskriver att all personal som arbetar på fritidshemmet är språkliga förebilder. De vardagliga samtalen beskrivs som viktiga då det är där eleverna möter språkliga utmaningar. Vidare beskrivs att det är viktigt att inte backa för okända begrepp, då det utvecklar elevernas språk till ett mer avancerat språk. Fritidshemmets kompensatoriska uppdrag är en oerhört viktig aspekt, då forskning (a.a) visar att skillnader i ordförrådet mellan 6-åringar från språkstimulerande familjer och barn från mindre gynnsamma hemmiljöer är stort. Vidare framkommer det att ett välutvecklat ordförråd bidrar till att eleverna har lättare att tolka förståelsen för ord, vilket i sin tur gynnar läsutvecklingen.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning (2018) beskriver att fritidshemmen behöver utveckla undervisningen inom språk och kommunikation. I stor utsträckning uppmuntrar inte fritidshemmen till läsning, något som Skolinspektionen menar är en förutsättning för att utveckla sina kommunikativa förmågor i samband med berättande och samtal kring sina upplevelser.

På många av de granskade fritidshemmen i Skolinspektionens rapport, finns inte tillgång till böcker eller miljöer som bjuder in till att lyssna, läsa eller

samtala om det lästa. På de fritidshem där dessa miljöer finns, är de i många fall placerade i korridorer eller i lekrum där det oftast är högljutt på grund av andra aktiviteter som pågår samtidigt. Personalen på dessa fritidshem beskriver att det blir högljutt och att eleverna väljer bort läsningen.

Andra anledningar som framkommer i kvalitetsgranskningen till att elever inte uppmuntras till läsning på fritidshemmet är att pedagogerna ser att eleverna har större behov av andra saker samt att eleverna väljer bort läsningen eller att högläsning oftast sker senare på eftermiddagen när elevgruppen är mindre (Skolinspektionen, 2018).

För att kunna stödja elevernas språkutveckling på fritidshemmet krävs ett systematiskt angreppssätt på språkundervisningen och kunskap hos pedagogerna om hur språk utvecklas och vad som är viktigt att tänka på. Pihlgren (2022) skriver att det inte räcker med att ha högläsning där eleverna endast lyssnar eller att enbart prata med eleverna. Det är dialogen om vad man läst, sättet att formulera följdfrågor samt ord- och begreppsförklaringar, som har störst effekt på elevernas lärande. Ordförrådet är en av de viktigaste delarna i den grundläggande språkutvecklingen. Ett rikt ordförråd är en förutsättning för att kunna uttrycka sig och förstå. För de allra flesta barn utvecklas ordförrådet gradvis genom att man möter språket i vardagen. Elevernas dagliga språk behöver utmanas genom att de uppmuntras att använda språket i utmanade språkliga sammanhang, för att eleven ska skapa en djupare språkkunskap.

Andersson, Damber, Hermansson & Jendis (2022) betonar vikten av att ha ett samarbete och en samverkan då det bidrar till att ge goda förutsättningar för elevernas lärande och språkutveckling. Författarna poängterar att mötet mellan olika professioner inom skolan kräver gemensam riktning i arbetet med eleverna men också att vi inte nödvändigtvis behöver göra på samma sätt. Viktigt blir istället att behålla fritidshemmets “särart” för att skapa olika nyanser för inläring. Här menas alltså att vi alla behåller vårt specifika sätt att lära på, som exempelvis fritidshem håller kvar vid mer situationellt lärande och använder fritidspedagogiken, istället för att “skolifieras”.

Sammanfattningsvis har fritidshemmets uppdrag för att utveckla barns språk och kommunikation tydliggjorts. Forskning visar också att fritidshemmet kan ha potential att utveckla elevers språk och kommunikation. Dock gör fritidsmiljön och pedagogens komplexa roll det otydligt hur det kan ske och när det sker i undervisningen på fritidshemmet.

SYFTE, FRÅGESTÄLLNINGAR, METOD OCH GENOMFÖRANDE

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

FÖLJANDE STUDIE BELYSER undervisning och lärande av språk och kommunikation i fritidshem. Specifikt är syftet att öka kunskapen om undervisning på fritidshem genom att undersöka pedagogers uppfattningar om språkutvecklande arbete vid vanligt förekomman-

de aktiviteter på våra fritidshem. Genom studien vill vi svara på följande frågeställning:

Hur kan undervisning av det centrala innehållet 'språk och kommunikation' komma till uttryck i olika aktiviteter på fritidshemmen?

METOD OCH GENOMFÖRANDE

FÖR ATT KUNNA besvara frågeställningen har olika metoder för datainsamling använts för att ge en helhetsbild av de många olika och komplexa situationer där språkutvecklande arbete i verksamheten pågår. Dels genomfördes observationer, dels genomfördes fokusgruppsintervjuer.

För att få en bättre förståelse för pedagogers undervisning i vår verksamhet samt hur eleverna kommunicerar sinsemellan, valde vi att använda observationer där vi som observatörer inte ingick i aktiviteten på skolans olika fritidsavdelningar. Observationerna valde vi att förlägga på våra fritidshemsavdelningar under ett eller två tillfällen vid eftermiddagens aktiviteter. Artikelförfattarna samt två rektorer besökte varsin avdelning för att observera undervisning.

Då flera observatörer medverkat, har en utgångspunkt varit att systematisera datainsamlingen för att eftersträva en likvärdighet. Ett observationsformulär utarbetades som alla använde sig av med mål att titta efter samma saker. Observationerna fokuserade på tecken på undervisning, och pedagogernas interaktion med eleverna.

Då vi, på vår arbetsplats, har ett aktivt fokus på att utveckla språk och kommunikation, skapade vi oss en hypotes kring hur elevernas kommunikation kan variera mellan tillfällen där vi aktivt arbetar med att främja elevernas utveckling inom området, mot när eleverna själva styr över vad de vill göra. Därför valde vi att skilja på kommunikationen i de planerade aktiviteterna och den som förekommer i vardagen. Samtidigt ville vi inte styra innehållet i tillfället när

vi observerade, för att ge en mer “sann” bild av verksamheten och inte påverka resultatet genom att välja något som skulle kunna ge resultat.

Som ett komplement till observationerna genomfördes fokusintervjuer som spelades in. Vårt urval av respondenter för fokusgruppsintervjuerna består av sex stycken avdelningsansvariga som är legitimerade lärare med en arbetslivserfarenhet mellan 1–40 år. Dels har ett strategiskt urval skett, dels görs ett bekvämlighetsurval av respondenter (Bryman, 2018). Den främsta anledningen till urvalet av deltagare till fokusgruppsintervjuerna är det legitimationskrav från den 1 juli 2019 som tillämpades för att få bedriva och ansvara för undervisning i fritidshem (Skolverket, 2014). Respondenterna bör därför rimligtvis ha kunskap om vad styrdokument säger och utifrån detta strukturera fritidshemmets verksamhet.

Vid intervjuerna användes en intervjuguide som bestod av nio frågor som var utformade på ett sådant sätt, så informanterna skulle kunna svara så utförligt som möjligt. Efter genomförandet av intervjuerna transkriberades inspelningarna. Därefter kategoriserades data från intervjuerna för att sammanställa och jämföra svar från de olika informanterna. Att transkribera intervjuer blir en nödvändig del för att kunna hitta teman och för att vidare analysera materialet (Bryman, 2018)

METODDISKUSSION

I kontrast till intervjuerna, där urvalet var lärare i fritidshem, har observationer utförts vid olika situationer oavsett pedagogers bakgrund. Det vi ser som eventuellt kan färga resultaten är att vi som observatörer saknar uppfattning om de observerade pedago-

gernas förståelse av den del av undervisningen som planerats av avdelningsansvariga.

Att ha en icke deltagande roll vid observationen ser vi som positivt i bemärkelsen att vi kunnat fokusera på att samla data snarare än att hoppa in och “styra” gruppen. Detta tror vi har medfört en större chans att faktiskt kunna observera hur andra pedagoger interagerar med elever och varandra utifrån ett språkutvecklande arbetssätt.

Rent strategiskt valde vi att observera på avdelningar så långt från vår egen avdelning som möjligt. Det innebär att vi strukturerade vilka av oss artikelförfattare som observerar på vilken avdelning, med målet att de situationer vi observerade inte ska vara för nära det vi själva gör när vi arbetar. Detta för att öka chansen att få observera och kunna reagera på tillfällen som känns mer “nytt” för oss.

En risk vi sett med fokusgruppsintervjuer är att öppna frågor till flera personer samtidigt kan innebära att en eller flera personer kan bli mer dominant i samtalet – att en person tar ledning och tar mer utrymme än vad andra informanter gör. Detta innebär också att en person kan “sätta ribban” för de andra och eventuellt tar upp mycket information, vilket kan leda till att resterande informanter ger svar där de håller med föregående talare istället för att kunna ge sin egen bild av samma område. Med detta i åtanke, kan det bli svårt för resterande i gruppen att “gå på djupet” kring en fråga då de kan få känslan av att de utprepar sig och inte känner att de bidrar.

En förändring vi kan se efteråt är att vi hade kunnat begränsa tiden för varje person alternativt haft enskilda intervjuer, så alla informanter fått lika mycket talutrymme.

RESULTAT

UR ANALYSEN AV data framträder fyra tydliga kategorier kopplat till frågeställningen Hur kan undervisning av det centrala innehållet 'språk och kommunikation' komma till uttryck i olika aktiviteter på

fritidshemmen?: Språkutvecklande samtal, Leken som verktyg, pedagogernas roll och undervisningens förmodade effekt.

SPRÅKUTVECKLANDE SAMTAL

I ANALYSEN AV de fokusintervjuer vi utfört framkommer det att alla avdelningar arbetar språkutvecklande. Utifrån intervjuerna visade det sig att samtal mellan pedagog och elev, samt mellan elev och elev, är den absolut vanligaste förekommande språkutvecklande aktiviteten.

“Vi deltar i elevernas lek, sitter och spelar spel, det är mycket pärlplattstilverkning, då sitter man där själv och pratar. Det är mycket att vi får fråga om deras värld. Deras värld är ju mycket spel, och jag har ingen aning och jag kan ingenting. Då får jag ställa frågor och barnen får berätta.” (Informant 4)

Även observationerna visar att samtal är en vanligt förekommande aktivitet. Samtalen förekommer både planerat och situationsstyrt, både i stor grupp och i mindre konstellationer. Dessa samtal kan skilja sig beroende på vad aktiviteten haft för syfte och mål. Utifrån det insamlade materialet såg vi att samtalen och dess struktur kan påverkas av teman som avdelningarna arbetat med, till exempel värdegrundsfrågor, konflikthantering, återberättande av sagor, högläsning följt av diskussion och/eller nätsmart och källkritik.

Eleverna har också fått samtala om vardagliga händelser och uttrycka sina åsikter och ställningstaganden i den dagliga verksamheten.

Pedagogerna läser högt för eleverna i vardera rum under tiden som de äter sitt mellanmål. En ny bok presenteras i båda grupperna. Pedagogerna vi-

sar framsidan på boken och eleverna uppmanas att fundera en stund vad de tror att boken kommer att handla om. Därefter får alla elever dela sina tankar för varandra. Monster och detektiver framkommer från eleverna. Personalen pausar läsningen. “Jag läste 19/6, vad betyder det?” Elev svarar:

– 19 juni. 6 står för juni.

Personal fyller i och kopplar ihop vad eleverna har lärt sig i matematiken vad gäller ordningstal och ordningsföljd. Efter läsningen av första kapitlet frågade personalen igen vad eleverna tänker att boken kommer handla om. Några elever svarade bland annat följande:

– “Den var läskig”, “Tror att den kommer bli det”, “Kommer drömma mardrömmar”.

(Observation 1)

Analysen av observationen tydliggör vikten av det vardagliga samtalet med eleverna. Både mellan pedagog och elev men också för att främja samtal mellan eleverna. Exempelvis beskrivs att elevernas bordsplacering vid mellanmålet kan vara strategiskt för att främja kamratrelationer samt en förhoppning till givande samtal mellan berörda som utvecklar deras språkkunskaper.

En annan aspekt av medvetna val som framträder genom analysen är att eleverna tränat den språkliga förmågan genom att skapa sagor och uppträdanden som eleverna sedan har framfört för sina kamrater. Vid ett av observationstillfällena framkommer skaparglädje och hur detta kan bidra till ytterligare tillfällen för reflektion och språkutveckling;

“I ett annat rum använde eleverna ipads. Några använde sig av en app där man kunde framställa sagor. De skulle skriva ett namn, en plats och ett problem och sen tryckte man på färdig så slumpades det fram en mening eller en röd tråd. En mening blev exem-

pelvis “Evelina spelade fotboll och dog”. Eleverna läste meningarna för varandra och skrattade. Även de som inte spelade samma spel var involverade i det. Uppläsningen av meningarna bidrog till samtal om elevernas erfarenheter.” (Observation 2)

LEKEN SOM VERKTYG

VID FOKUSGRUPPSINTERVJUERNA FRAMKOMMER det att leken är en stor del av verksamheten och också ett av verktygen pedagogerna använt sig av för att främja språkutveckling. Ett tydligt exempel är hur “viskleken” använts för att skapa en medvetenhet kring hur rykten kan spridas och förändras under förloppet. Även lekar i idrottshall under fritidshemstiden har varit medvetet planerat av pedagogerna, med mål att utveckla språkbruk. Charader beskrivs som en lek som använts för att belysa kroppens kommunikation och träna på hur eleverna kan förmedla saker utan att enbart använda ord. Ett ytterligare exempel på hur tyst kommunikation kan te sig i verksamheten framkommer i en observation:

“En grupp elever sopar grus på skolgården. Ingen muntlig kommunikation observeras men det syns att någon form av överenskommelse har skett då eleverna har en liten yta för sig själv att sopa på. Platsen är uppdelad sinsemellan. Upplevelsen är att alla elever vet vad respektive person har för roll och uppdrag, och inga missuppfattningar sker.” (Observation 5)

Utifrån intervjuerna framkommer det att pedagogerna upplever att elevernas språk utvecklas även i den fria leken där eleverna själva styr över innehållet. Det framkommer även hur språket från de planerade aktiviteterna, överförs och skapar progression i leksitua-

tioner. Ett exempel är att sagoskrivning blivit något eleverna själva tillför i leken utifrån sina kunskaper som de fått vid lärarledd undervisning.

“Från de planerade aktiviteterna har de kommit ut från eleverna själva, att de kanske fortsatt med något, eller liksom gjort en progression. Två tjejer till exempel som jag aldrig skulle gissa skulle hålla på med det där. Dom har tillverkat jättefina böcker där dom har ritat och skrivit jättefina texter osv.” (Informant 2)

Analysen visar att detta även förekommer vid fysiska lekar, där eleverna använder begrepp från exempelvis idrottslektioner. Eleverna tar del av taktiker och strategier, som de senare tar med sig in i olika sorters lekar och sporter. När denna överföring av kunskap sker, från en arena till en annan, ser vi både från informanternas svar samt observationerna att pedagogerna medvetet tar en mer observerande roll och finns med som stöd om det behövs.

Vid en observation av den fria leken på skolgården är två flickor i uppstarten av en jaga-lek. En av dem tar på sig ledarrollen och instruerar den andre hur leken går till. Flickan använder sig både av muntlig kommunikation och av kroppsspråk. Hon visar vad hon menar med varje instruktion. Slutligen vänder hon sig till kompisen och frågar: “Förstår du? Ska vi börja nu?” (Observation 2)

PEDAGOGERNAS ROLL

NÅGOT INFORMANTERNA UTTRYCKTE vid intervjuerna som viktigt och uppskattat är att kunna ta tillfället i akt vid den fria leken och fånga upp elevernas samtalsäm-

nen, intressen och kunskaper och att där ställa följdfrågor för att visa ett intresse och få till en utvecklande kommunikation mellan elev och elev eller elev och pedagog.

“I ett annat rum lekte 3 tjejer skola. Den ena stod framme vid tavlan och skrev mattetal. Vid bordet satt de andra och räckte upp handen för att svara på frågan. “Vad är 11x11?” frågar tjejen som leker lärare. “Det kan jag inte ens på riktigt” svarar ena tjejen vid bordet. Sedan delar läraren ut vita papper och säger att de ska få skriva en diagnos.” (Observation 4)

Ett vanligt antagande bland informanterna är att det är viktigt med pedagogers närvaro även vid de spontana och självvalda aktiviteterna. Närvaron ger möjlighet att vara lyhörd i den kommunikation som sker mellan eleverna och får därmed en tydlig bild av vad som behöver utvecklas vidare i deras kommunikation, uttrycker informanterna.

Vår analys av observationerna ger bilden av att eleverna själva efterfrågar ett stöd av pedagogerna, även vid de spontana och självvalda aktiviteterna. Att skapa relationer anser informanterna vara viktigt för den språkliga utvecklingen och ett vinnande koncept de såg, var att ingå i längre konversationer med enskilda elever eller med en mindre grupp.

Dock beskriver informanterna att de tar en mer observerande roll i den fria leken utomhus, till skillnad från inomhus då de upplever att de är mer närvarande vid elevernas lek. Pedagogerna antyder att de

känner att de stör eller lägger sig i elevernas lek om de närvarar eller försöker samtala med dem medan leken/spelet pågår. Ett lättare tillfälle för interaktion de själva såg, var när eleverna ej har en särskild aktivitet eller inte kommer på något att göra.

Utvecklandet av språk och kommunikation ses som ständigt återkommande. Vid frågan om hur pedagogerna håller kontinuitet, även om språk och kommunikation inte står i verksamhetens aktiva fokus i årshjulet, framkommer det att fritidshemmen i samverkan med skolan ofta arbetar i olika teman, där språkutvecklande arbete ska vara en röd tråd i planeringen.

“Vi samarbetar mycket med skolan utifrån teman. Vi har skapande aktiviteter och rörelseaktiviteter och beroende på vilket tema vi har, är det olika fokus och innehåll. Det språkutvecklande återkommer i alla teman.” (Informant 3)

Här framgick även av informanterna att elevernas intressen tas tillvara och blir extra uppmuntrat om det relaterar till språkfrämjande aktiviteter. Pedagogerna såg det som viktigt att möjliggöra tillfällen för eleverna där dom får utrymme att träna språk och kommunikation.

UNDERVISNINGENS FÖRMODADE EFFEKT

I EN REDOGÖRELSE från informanterna, såg de arbetet i sig som en språngbräda till att “föda ett intresse” hos eleverna och att elevernas tankeförmåga skall få utrymme att kunna utvecklas. Informanterna upplever en effekt av undervisningen där alla elever kanske inte påverkas direkt av arbetet, utan att det är ett arbete med ett långsiktigt mål. Detta framgår ur informanternas utsagor:

“Det är många elever och det är svårt att nå alla direkt. Det är viktigt att se arbetet som en mognadsprocess och att den förväntade effekten här blir att eleverna, kanske inte får kunskapen på “stående fot”, men får kännedom om språk och kommunikation och med det, en tillräcklig grund att bygga fortsatt arbete kring.” (Informant 1)

Informanterna återger också att de observerat flera olika tecken på utveckling genom arbetets gång. Exempelvis har elever visat större intresse för det vi gör på olika avdelningar och vissa har dessutom utvecklat sin förmåga att återberätta mer flytande. Eleverna tar även med sig vissa delar in i lekar eller i andra sammanhang och visar, enligt informanterna, en förståelse för det arbete fritidshemmen bedrivit. De ser även tecken på att eleverna aktivt lyssnat på information eller reflektion i relation till utfört arbete. Informanterna berättar bland annat att elever visat mer intresse kring att vilja delta i diskussioner och svara vid reflektion och frågor. De beskriver en uppfattning av att eleverna visat en mognadsprocess i att utveckla sina språkliga strategier inom lek.

SAMMANFATTNING AV RESULTATET

MOT BAKGRUND AV frågeställningen *“Hur kan undervisning av det centrala innehållet ‘språk och kommunikation’ komma till uttryck i olika aktiviteter på fritidshemmen?”* kan resultaten sammanfattas enligt nedan:

1. SPRÅKUTVECKLANDE SAMTAL

Samtal är en vanligt förekommande aktivitet som kan ske i stor som liten grupp. Samtalen kan skilja sig beroende aktivitet och syfte samt kan påverkas av skolans och fritidshemmets olika temaarbeten. Vikt läggs även på vardagliga samtal exempelvis vid mellanmål. Sagor och samarbeten vid uppträdanden anses som bidragande till elevernas språkutveckling.

2. LEKEN SOM VERKTYG

I lek ges elever möjlighet att kunna testa sina språkliga verktyg de fått till sig utifrån strukturerade tillfällen och aktiviteter. Vid observationerna framkom den tysta kommunikationen som märkbar och som något inte bara vuxna ser eller känner av, utan även något eleverna tar till sig.

3. PEDAGOGERNAS ROLL

Informanterna uttrycker vikten av att vara lyhörd kring elevers intressen och kunskaper. Att vara närvarande ger en god förutsättning för att kunna obser-

vera och lyssna till vilka situationella möjligheter som ges i form av vad som behöver utvecklas ytterligare. Även elever själva efterfrågar pedagogers närvaro och stöd i både styrda och ostyrda aktiviteter. Informanterna ser sig själva som mer observerande än deltagande när elever påvisar språkliga egenskaper som överförs från en arena till en annan. Det sågs även som lättare och gynnsamt att ingå i längre samtal om detta sker i mindre grupper.

I pedagogernas övergripande planering av verksamheten, vilken sker mer administrativt behöver fokus ligga på samverkan mellan olika lärarkategorier. Att tillsammans ingå i teman samt gemensamt se över elevernas behov både individuellt och på gruppnivå, blir grunden till att kunna utföra ett gott arbete.

4. UNDERVISNINGENS FÖRMODADE EFFEKT

Informanterna ser arbetet som en långtgående process och att alla elever kanske inte blir påverkade av arbetet med omedelbar effekt. Det som kan vara mer visuellt märkbart är bland annat förhöjt intresse från elever för det arbete fritidshemmen gör, i form av vilja att delta i diskussioner och dylikt. Informanterna har även observerat utvecklad förmåga att återberätta samt att eleverna tar med sig språkliga uttryck in i sina lekar.

DISKUSSION

POSITIVA ASPEKTER AV FRITIDSHEMMETS MILJÖ

DENNA STUDIES RESULTAT visar tydligt att det finns en medvetenhet och kunskap om det språkutvecklande arbetet bland pedagoger på vårt fritidshem. Pihlgren (2022) menar att diskussioner om texter samt följdfrågor kring vad som lästs har en större effekt än själva texten i sig – alltså vikten av att sätta ord i ett sammanhang. Detta kan vi även koppla till våra informanternas perspektiv av kunskap som en process. Resultaten visar att respondenterna uppfattar sitt språkutvecklande arbete som att ge eleverna en grund och ingång till att mogna. Vidare visar studiens resultat exempel på hur elever tar med sig kunskap från en arena till en annan, ofta genom lek som verktyg, vilket också uppmuntras av pedagogerna. Detta kan förstås som att elever i en fritidshemsmiljö, ges

större möjligheter att använda sig av ord och begrepp i olika sammanhang än om man jämför med situationer i den obligatoriska skolan. Andersson m fl (2022) hänvisar till en studie som tar upp hur medveten och utmanande språkanvändning i fritidshemmets miljö och verksamhet, kan ses som en väsentlig knutpunkt mellan elevers vardags- och kunskapsspråk.

Utifrån ovanstående skulle vi kunna se tillbaka till “observation 4” (s.13) där eleverna lekte med matematiska termer. Där hade pedagoger kunnat vara ännu mer lyhörda för hur eleverna använder sig av det matematiska språket i sin lek och bidragit till ytterligare kunskap genom att exempelvis hjälpa eleverna med hur man räknar multiplikation och/eller förklara diagnos som begrepp.

UTMANANDE ASPEKTER AV FRITIDSHEMMETS MILJÖ

I RESULTATEN FRAMTRÄDER en utmaning i arbetet kring språkutvecklande arbete, där högt antal elever har en inverkan på elevers utveckling, då det blir svårt att möta och nå ut till alla elever. Ett ytterligare exempel på komplexitet kopplat till fysisk miljö är att resultaten visar en svårighet i att kunna vara lyhörd för elevernas språkbruk och “kunskapsöverföring” under

utomhusaktiviteter. Resultaten bekräftar slutsatsen i SOU 2020:34 och stärker argumentet för vikten av att fritidshemmets lokalutformning måste möjliggöra tillgången till en lugn miljö och en avgränsning till mindre grupper eller ej, vilket även Skolinspektionens kvalitetsgranskning (2018) påpekar.

DEN GODA BALANSEN?

PEDAGOGER I FRITIDSHEM ska vara lyhörda för elevernas individuella behov (Skolverket, 2022). Resultaten visar pedagogernas osäkerhet kring att vara

mer observerande än deltagande, speciellt när elever använder ett språk lärt från klassrummet i leken på fritidshemmet. Detta skulle vi kunna ställa mot att

våra elever har en önskan om pedagogernas närvaro i leken. Eleverna vill gärna att pedagoger deltar, vilket skulle kunna se som en möjlighet för språkutvecklingen genom att finnas närvarande som en språklig förebild och ett stöd i utveckling. Samtidigt visar studiens resultat en känsla bland pedagogerna av att störa elevernas stund för det egna lärtillfället och utveckling. När ska man interagera med eleverna för att öka den pedagogiska möjligheten, speciellt i relation till att vara lyhörd för elevernas individuella behov? Här är personalens kompetens och erfarenhet viktig, i form av lyhördhet i varje unik situation.

En möjlig väg är att vid samverkansträffar med klasslärare återge hur elever använder språk lärt i klassrummet för att tillsammans diskutera hur och på vilket sätt elevernas språk skulle kunna vidareutvecklas både i en klassrumsmiljö, men framförallt på fritidshemmet där eleverna använder språket mer spontant. Resultaten visar att pedagoger strategiskt planerar för att samtal ska skapas till exempel under mellanmålet, vid olika samlingar eller vid lek. En möjlighet kan därför vara att pedagoger tillsammans hittar den goda balansen genom att använda fritidslärares erfarenheter från samtalsplanering och tillsammans med klasslärare förbereda samtal även vid spontana aktiviteter på fritidshemmet.

PRAKTISKA IMPLIKATIONER

Mot bakgrund av studiens resultat ges följande medskick för att arbeta språkutvecklande med fokus på fritidshemmets särart:

- ★ Möjliggör planeringstid där all relevant personal får möjlighet att delta, samt specifik samplaneringstid för fritidspersonal och klasslärare som arbetar kring samma elevgrupp.
- ★ Var lyhörd! Närvara hos eleverna och delta i deras aktiviteter utomhus som inomhus. Pedagogen har ett individuellt ansvar att vara insatt i arbetet som skall utföras. Att arbeta i det spontana kan vara en underbar möjlighet.
- ★ Språkutvecklande arbete är en process. Arbeta systematiskt och tappa inte modet om ni inte ser en omedelbar effekt. "Håll i och håll ut" har varit slagord hos oss. Låna det hur ofta ni vill!

REFERENSLISTA

- ★ Ackesjö, H. & Haglund, B. *Forskningsplan (2019)*. Fritidshemmets pedagogiska uppdrag 2019–2022.
- ★ Andersson, B. Damber, U. Hermansson, H. & Jendis, M (2022). *Fritidshemmet som språkande, läsande och skrivande arena*. Malmö: Gleerups utbildning AB.
- ★ Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje upplagan Stockholm: Liber.
- ★ Fritidspedagogisk undervisning: En fråga om intentionalitet, situationsstyrning och inbäddning. s.79 I: *Utbildning & Lärande. Vol.15. Nr.1. 2021*. Högskolan Dalarna.
- ★ Skolverket (2022) *Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- ★ Pihlgren Ann S. (2022). *Språkdiraktik i fritidshemmet- språkundervisning medan livet lev*s. Natur & Kultur, Stockholm.
- ★ Skolverket, *Allmänna råd för fritidshem*, 2014.
- ★ Skolinspektionen kvalitetsgranskning 2018 diarienummer: 400-2016:207.
- ★ Hämtad 220523: https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2018/fritidshem/fritidshem_rapport_2018.pdf
- ★ Sawander S (2021), *Språket blev viktigast på fritidshemmet*. Ifous bilaga till Skolporten 20210913. <https://skolporten.prenly.com/p/ifous/2021-09-13/r/1/1/1449/446663>
- ★ Statens Offentliga Utredningar 2020:34. *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

SKOLPORTEN